

Az átalakulás lehetőségei

Interjú Szántó Andrással

Mintha világszerte egyszerre fogalmazódnának meg alapvető változások szükségességét sugalló felvetések a művészet szerteágazó képződményét befogadó intézményi helyszíneken. A fókusz egyre inkább a befogadóra kerül: az új rendezőelv – a látogatószám hűvös, statisztikai absztrakciója helyett – a néző személyének középpontba helyezése. E globális tendenciában az inkluzivitást megcélzó proaktív döntések válnak fontossá. Szántó Andrást frissen megjelent kötetéről, a jelenkort meghatározó szociális dinamikák lehetséges következményeiről és a múzeum intézményének jövőbeli perspektíváiról kérdeztem.

TP: A művészeti világ működését már az 1980-as évek óta figyelemmel kísérem. Szociológusként és neves képzőművészeti intézmények tanácsadójaként hogyan látja a szféra változásait?

Szántó András: Budapesti éveim során rangos művészettörténészek – például Beke László – fordítójaként dolgoztam. Emiatt, és szociológus végzettségemből fakadóan, alternatív úton érkeztem a művészeti világba. A rendszerváltás idején New Yorkban tudatosult bennem, hogy ennek a szférának a működésével szeretnék foglalkozni. Ehhez hozzájárult, hogy az 1989-es év volt a művészettörténet legnagyobb boomjának utolsó felvonása. A 80-as években tapasztalható expanzióról nyugodtan beszélhetünk úgy, mint a hollandiai tulipánlázhoz hasonló, megismételhetetlen korszakról – legalábbis akkor még úgy tűnt. F fiatal szociológusként megragadtak ezek a művészeti világot vezérlő és abban tükröződő szociális dinamikák, melyek később művészeti intézmények elemzőjeként és stratégiai tanácsadójaként szintén fontosak maradtak számomra. Ha ma lennék egyetemista, a jelent is a történelem olyan időszakaként élném meg, amelynek során a világ eseményei képesek gyökeresen átformálni az eddig ismert intézményi infrastruktúrát. Ennek az új perspektívákat nyitó korszaknak az is az eredménye, hogy az identitás, a gender és a mindent átfogó egyenjogúság kérdése a művészeti párbeszéd középpontjába került. E régóta érzékelhető tendenciák egyszer csak a felszínre kerültek, tudatosultak és felgyorsultak.

TP: Az Art Basel platformján számos szakmai beszélgetést moderált, ahol többek között felmerült a kulturális intézményrendszer transzparenciájának a kérdése is. Mintha egyre nagyobb lenne az igény a művészetközvetítés specifikus jelenségeinek és berögződéseinek megvilágítására, illetve az árnyaltabb, empatikusabb működés irányába tett lépések feltételeinek közös lefektetésére. Hogyan látja a művészeti világ alakulásának társadalmi jelentőségét a pandémia tapasztalatait is szem előtt tartva?

SzA: Az utóbbi év rámutatott a múzeum üzleti modelljének extrém törekenységére, ami addig szinte teljes mértékben a látogatószámokra alapozta státuszát. Kiderült az is, hogy mennyire alulhasználtak a digitális platformok a szélesebb közönség megszólításában. Emellett a társadalmi egyenlőségeket leleplező Black Lives Matter-mozgalom által meghatározott nyári időszakban szembe kellett néznünk azzal is, hogy milyen szerepet töltött be a múzeum az igazságtalan viszonyok fenntartásában. Bizonyos értelemben a pandémia olyan, mint egy halálközeli élmény, ami életmód-változtatásokat követel. Keserű pirulaként kellett lenyelnünk azt a tényt is, hogy a döntéshozók nem tartottak minket nélkülözhetetlenek: míg a fodrászszalonok nyitva voltak, a múzeumok bezártak. Természetesen a mélyebb összefüggések megértéséhez több időre van szükség. A múzeum bizonyos funkciói valószínűleg vissza fognak térni, az igazi inflexiók pontok az egyenjogúság területén lesznek majd kimutathatóak.

↑
Szántó András
Fotó: Patrice Casanova

TP: A Hatje Cantz kiadó gondozásában idén jelenik meg a *The Future of the Museum, 28 Dialogues* című új kötete, melyben a múzeum társadalmi küldetésével és célkitűzéseivel kapcsolatban készített huszonnyolc interjút a színteret formáló szereplőkkel. Az ICOM 2019-ben felvetett múzeumdefiníciója körüli dilemmák is azt a transzformációt bizonyítják, amivel a területet aktívan építő felek szembesülnek. Mit jelenthet a múzeum

a jövőben, mely gyakorlatait lenne érdemes felülvizsgálni?

SzA: Épp ma reggel olvastam a Łódźban található Muzeum Sztuki nevű, fantasztikus lengyelországi intézmény kiadásában megjelent könyvet,¹ mely ennek az avantgárd művészeti múzeumnak a születését tárja fel. Visszavisz minket a szocialista avantgárd alkotók világába, akik valóban azon voltak, hogy a művészetet keresztül átforgasszák a létezés alapfeltételeit. Az egyik felforgatásra kiszemelt intézmény éppen a múzeum volt, amit egyesek el akartak törölni, mások az átalakítás lehetőségein gondolkodtak. Az eredmény végül az lett, hogy új muzeográfiai keretrendszerek, új bemutatási módok, új ambíciók és új kérdések fogalmazódtak meg. Ma is a változás szelei fújnak, ezért tanulságos lehet e történeti korszakok alapos megismerése.

Fontos kiemelni, hogy a kötetet a pandémia során állítottam össze, amíg a közeg három alapvető megrázkódtatáson ment keresztül. Az első a jól ismert járványügyi szerencsétlenség, a második a múzeum üzleti modelljének ezzel összefüggő összeomlása, a harmadik pedig a nagyon is időszerrű, globális és lokális egyenlőtlenségekkel, imperialista hagyatékvaló konfrontáció volt, ami az Amerikai Egyesült Államokban George Floyd tragikus halálát követően sürgető kérdéssé vált.

Ez a kötet egy közös gondolkodási folyamat dokumentuma, és örömmel látom, hogy körülötte alakul a kritikai párbeszéd is. Csodálatos kollégám, Charles Saumarez Smith, aki a National Gallery igazgatója volt, nagy szívességet tett nekem, amikor megjelentette egy polemikus szöveget a könyvről. A cikk végén megfogalmaz egy vitaindító kérdést: Mégis mi legyen a sarokban ücsörgő műtárgy sorsa?² Hangsúlyoznám, hogy senki sem akarja elvetni a múzeumok alapfunkcióját, ami a műtárgyak gyűjtésében, tanulmányozásában, elérhetővé tételében és megfelelő kezelésében foglalható össze. Ezeket nem felülírják, hanem gazdagítják az új ambíciók, melyek a kortárs művészeti szférában, de akár az enciklopédikusabb karakterű archeológiai múzeumokban is tetten érhetők. A múzeum a világ számos pontján a gyarmatosító ország kulturális képzetét hordozó, felülről meghatározott intézmény volt. Mostanra telt el annyi idő, hogy a gyarmatosított országok reflektálhassanak arra, hogy nekik pontosan milyen múzeumra lenne igényük. Egy pluralisztikus múzeumfogalom kibontakozásáról van szó, ami talán visszhangja Arthur C. Danto 1980-90-es években megfogalmazott pluralista művészetfelfogásának, amely elvetette, hogy csupán egyetlen érvényes mesternarratíva lenne. Egy genfi múzeum vezetője ezt az egészet nagyon egyszerűen fejezte ki: a múzeum helyett a múzeumok kifejezést javasolta.

Az ICOM 2019-es definíciójának elfogadása sajnos falakba ütközött, pedig a jelenkor

társadalmi kihívásaival próbálta összehangolni a múzeum intézményét. Bár a szociális érzékenység, a fenntarthatóság, az egyenjogúság és a hozzáférhetőség biztosítása mindenki számára elfogadható keretrendszert jelentettek, a megfogalmazás implikációi ambivalensebb eredményeket mutattak. Ráadásul a múzeumok bizonyos országokban egyéb társadalmi feladatokat is vállalnak, mint az oktatás vagy a civil funkciók. A 70-es években tapasztalható fordulat, melynek következtében megjelentek az oktatási és a marketingfeladatokat ellátó részlegek is, már önmagában egy lépést jelentett a közönség irányába. Thomas Hoving, a MET korábbi igazgatója *Making the Mummies Dance* (Megtáncoltatni a múmiákat) címmel publikálta híres memoárját. Ő vitte Tutanhamont a MET-be, és ugyanabban az

↑
A MET Fifth Avenue főcsarnoka
Fotó: Brett Beyer
A Metropolitan Museum jóvoltából

évtizedben kitalálták a blockbuster kiállítás műfaját is. Ezek jelentős – és természetesen bizonyos nézőpontokból problematikus – lépések voltak egy nyitottabb öndefiníció irányába. Kiemelném, hogy a múzeumoknak még sokat kell tenniük annak érdekében, hogy mélyebben beágyazódjanak a társadalomba.

A legfontosabb a még részben fennálló igazságtalanságok felszámolása. Ez talán nem annyira jellemző kérdés Magyarországon, de az Egyesült Államokban már tetten érhető az alapítványi döntésekben, a vásárlásokban, a meglévő gyűjtemények újra-

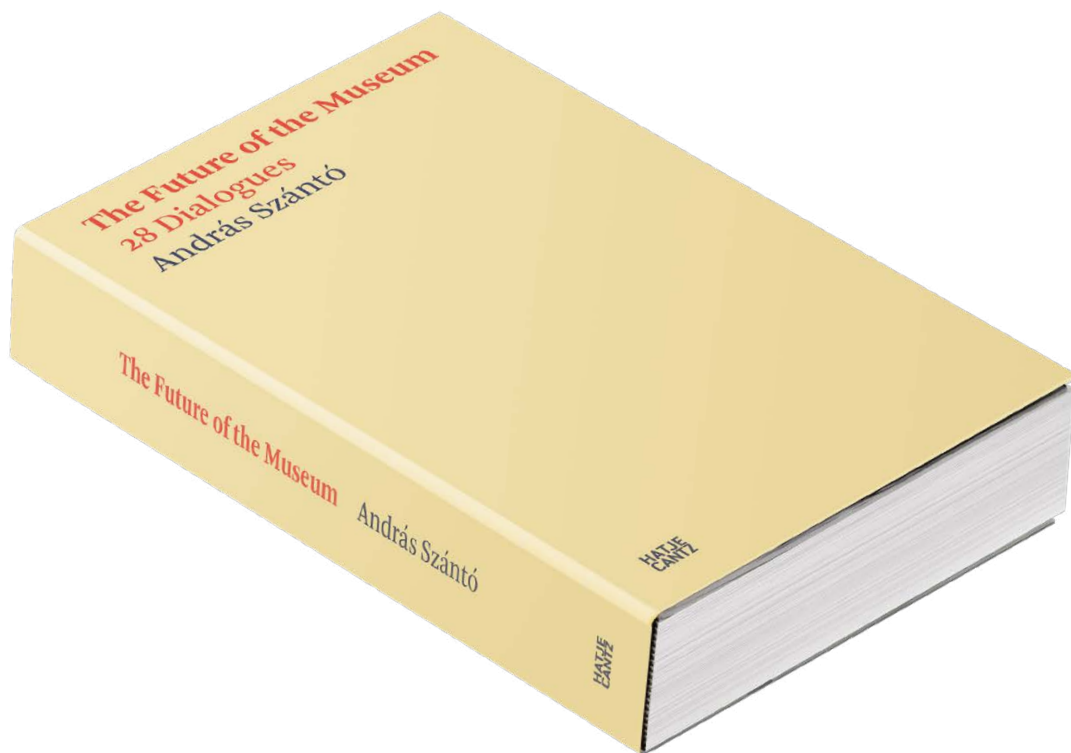
strukturálásában, az új kurátorok foglalkoztatásában, abban, hogy kiket vesznek fel a vezető intézmények fontos beosztásaiba, kik ülnek a bizottságokban. Ami most történik, az valódi változás.

TP: Május 14-én kerül megrendezésre a magazint is működtető, előadásokat szervező Art is Business elnevezésű komplex kezdeményezés első konferenciája, ahol a képzőművészeti és a vállalati szférák összefüggéséről fog előadást tartani. Milyen tapasztalatokat nyerhet a vállalati szektor a kulturális intézményrendszer sajátos terepén kutakodva?

SzA: Abban reménykedem, hogy a bevonódás szempontjából újragondolhatjuk az üzleti és a művészeti szektor között érvényes játékszabályokat és az együttműködés lehetőségeit. Régóta foglalkozom olyan – például díjak, megrendelések és rezidenciaprogramok formájában megvalósuló – kulturális kezdeményezésekkel, melyeket többnyire nemzetközi luxusmárkakkal közösen dolgozunk ki.

A múzeum üzleti alapon történő újraelibrálásáról is beszélünk kell, ami végső soron a múzeum 21. századi igényeknek megfelelő működtetéséről szól. Ismerni kell a közönséget. A kötetem egyik interjúalanya azt a felismerést fogalmazta meg, hogy ha az irányítása alatt álló múzeum közönségének felét gyermekek alkotják, akkor miért függenek a művek másfél méter magasan. Szerencsére mára a művészetpedagógiai foglalkozások az alagsorból egyre inkább az intézmények centrumába kerülnek, összefonódva a múzeum többi funkciójával, egy horizontális szemléletet felmutatva a vertikális beidegződésekkel szemben. Amikor tudatosítjuk ezeket a kérdéseket, akkor a múzeum fő misszióját támogatjuk, tehát a közönséget segítjük abban, hogy megtapasztalják saját kulturális gyökereiket és a művészetben rejlő gondolatiságot. Meg kell vizsgálni néhány elavult alaptézist is. Számos európai intézményben a mai napig problémásnak tűnik például, ha egy privát adományozónak beszélése van a múzeum bizonyos folyamataiba. Természetesen én sem kardoskodom a művészeti szféra privatizálása mellett. Egyszerűen azt gondolom, hogy a múzeumokban vannak remek lehetőségek, melyeken keresztül érdemes felülvizsgálni működésüket. Ma beszélgettem a Fotografiska múzeumlánc tulajdonosával, ami egy kereskedelmi kezdeményezés, intézményekkel Stockholmban, New Yorkban, Tallinnban és nemsokára Berlinben. Ők például úgy döntöttek, hogy néha éjfélig is nyitva tartanak, hiszen az emberek egyszerűen akkor érnek rá. Ez egy üzleti szemlélet, és mégsem állíthatja senki, hogy sértené a művészet szellemiségét.

TP: Szerzőként és projektvezetőként 2002-ben publikált egy átfogó tanulmányt, melyben a műkritika területét térképezte fel, részletesen elemezte a szektor változó normáit. 2016-ban *From Bark to Snark* (Az uga-

tástól a vicsorgásig) című problémafeltáró esszéjében elemezte a kritika értékítélethez fűződő ambivalens viszonyát. Milyen szerep rajzolódik ki a művészeti írás művelői számára? Hogyan értékelődnek újra a mai események tükrében a globális, politikai kérdéseket is érintő *International Art English*-vita során felmerülő kérdések?

SzA: Ez a téma nagyon kedves számomra. Egyrészt mivel a karrieremet egy kulturális újságírásra specializálódott intézet vezetésével kezdtem a Columbia Egyetemen, másrészt tanulmányaim során a korábbi generáció kiemelkedő művészetkritikusa, Arthur C. Danto volt a mentorom. A felmérés, amit említettél, volt az első a területet feltérképező kezdeményezés az Egyesült Államokban, amit nemrég megismételtek a Harvard Egyetemen, és nemsokára dokumentumfilm formájában árnyalódik majd tovább ez a sok évre visszatekintő kutatás. Az *International Art English* című cikk körül kialakult vita kitűnően mutatja a művészeti szféra néha már-már túlzóan átpolitizált, nagyobb képet elhomályosító jellegét. Mindenki egyetért abban, hogy a közeg globális és polifonikus karaktere jó dolog. A nemzetközi művészeti szcénának pedig egyszerűen szüksége van egy közös nyelvre. Érvelhetünk amellett, hogy az angol nyelv az imperializmus egyik eszközüvé válhat bizonyos körülmények között,

↑
SZÁNTÓ András:
*The Future of the Museum,
28 Dialogues,*
Hatje Cantz, Berlin, 2020

de érdemes belátnunk, hogy praktikus okok vezettek e nyelv általános használatához. Az más kérdés, hogy a nyelvezet, amit gyakran alkalmaznak a művészetkritikában, kódolt, archaikus és bizonyos értelemben elavult. Ez régóta vesszőparipám, ráadásul számos párhuzamos jelenséggel is összefügg. A művészeti intézmények – és így a kritika intézménye is – egyre demokratikusabbá szeretnének válni. A kizáró, elitista jelleghez pedig éppen az a teológiai bonyolultságú, belső körnek címzett nyelvezet járul hozzá legerősebben, ami inkább jelzi a beszélő szociális státuszát, mint bemutatja a tárgyalt művet. Pedig a művészetben majdnem mindent el lehet hétköznapi nyelven is magyarázni.

TP: Az amerikai műkritikus, Jerry Saltz egyik népszerű videójában³ azt a javaslatot teszi, hogy egyszerűen osszuk meg a hülye gondolatainkat egymással, és hagyjuk magától alakulni a párbeszédet...

SzA: A csodálatos Jerry Saltz állítását azzal egészíteném ki, hogy természetesen osszuk meg egymással bátran a hülye gondolatainkat, de osszuk meg a legkomolyabb elképzeléseinket is.

1 Jarosław Suchan – Agnieszka Pindera (szerk.): *The Avant-Garde Museum*. Muzeum Sztuki w Łodzi, 2021.

2 Charles Saumarez Smith: *The Future of the Museum* (1). 2020, <https://charlessaumarezsmith.com/2020/11/22/the-future-of-the-museum/comment-page-1/>

3 <https://www.youtube.com/watch?v=768jqOBjJac>